

sacerdotes in templo sabbatum violant, & sine crimine sunt? Quod dicit sabbatum violant, non significat sacerdotes id faciendo reuera violasse sabbatha, sed violasse, si preceptantur verba considerentur, quomodo Pharisei, quibus sum disputabat, considerare videbantur. Violabant ergo sabbatum, & non violabant. Violabant, si precepti verba; non violabant, si sensum consideres; & quia sensus, non verba consideranda erant, re quidem vera minime violabant. Hoc est, quod dicit, *Et sine crimine sunt?* si enim sabbatum vere violassent, sine crimine non fuissent. Corporis vero seruandi, tuendique causa Iosue virum sanctum legimus die sabbathi armatum Hebræorum exercitum circum muros Ierichonis circumduxisse, Iosue 6.15.16. & Machabæos, ne victorie occasio elaberetur, seque hostibus inermes, & minime repugnantes traderentur, die sabbathi obsecratione dispensare potuerunt, multo magis filius hominis poterit, qui auctor sabbathi fuit; potest enim princeps, qui legem tollit non interpretari modo, sed etiam abrogare. Hoc est, quod apud Mattheum cap. 12. 8. Christus dicit, *Quia templo maior est hic, & versu 42. Ecce plus quam Salomon hic.* Voluit etiam fortassis obicere in sinuare se, vt postea fecit, Iudæorum sabbatum abrogaturum.

CAPVT III.

1. *T introiit iterum in synagogam. & erat ibi homo habens manum aridam.* 2. *Et obseruabam eum, si sabbathis curaret, vt cōsenserent illam.* 3. *Et ait homini habenti manum aridam. Surge in medium.* 4. *Et dicit eis: Licet sabbathis benefacere, an male? an animam saluam facere, an perdere? At illi tacuerunt.* 5. *Et circumspiciens eos cum ira, & resista ait manus illi.* 6. *Excutes autem Pharisei, statim cum Herodianis consilium faciebant aduersus eum, quomodo eum perderent.* 7. *Iesus autem cum discipulis suis secessit ad mare: & multa turba à Galilæa, & Iudæa secuta est eum.* 8. *& ab Ierosolymis. & ab Idumæa. & trans Iordanem cap. 11. & circa Tyrum, & Sidonem multitudo magna, audientes, que faciebat, venerunt ad eum.* 9. *Et dixit discipulis suis vt nauicula sibi deservirent propter turbam, ne comprimerent eum.* 10. *multos enim sanabat ita vt irruerent in eum vt illam tangere quos habebant plagas.* 11. *Et spiritus immundi, cum illum videbant precidebant ei: & clamabant dicentes.* 12. *Tu es filius Dei.* Et vehementer comminabatur eis ne maledicerent illi. 13. *Et ascendens in montem vocauit ad se quos voluit ipse: & venerunt ad eum.* 14. *Et fecit vt essent duodecim cum illo: & vt mitteret eos predicare.* 15. *Et dedit illis potestatem curandi infirmitates, & eijcendi demonia.* 16. *Et imposuit Simoni nomen Petrus.* 17. *& Iacobum Zebedæi, & Iohannem fratrem Iacobi, & imposuit eis nomina Boanerges, quod est, Filij tonitru: 18. & Andream, & Philippum, & Bartholomæum, & Mattheum, & Thomam, & Iacobum Alphaei, & Thadæum, & Simonem Cananæum, 19. & Iudam Iscariotem, qui & tradidit illum.* 20. *Et veniunt ad domum, & conuenit iterum turba, ita vt non possent neque panem manducare.* 21. *Et cum audissent sui, exierunt tenere eum: dicebant enim: Quoniam in furorem versus est.* 22. *Et scriba, qui ab Ierosolymis descendebant, dicebant: Quoniam Beelzebub habet, & quia in principe demoniorum eijcit demonia.* 23. *Et conuocatis eis in parabolis dicebat illis: Quomodo poterit satanas satanam eijcere? 24. Et si regnum in se diuidatur, non poterit regnum illud stare.* 25. *Et si domus super semetipsam disperditur, non poterit domus illa stare.* 26. *Et si satanas consurrexerit in semetipsam, disperditus est, & non poterit stare, sed in nem habet.* 27. *Nemo poterit vasa fortis inire, nisi prius foris alligetur, & tunc domum eius diripiet.* 28. *Amen dico vobis, quoniam omnia dimittentur filio hominum peccata, & blasphemie, quibus blasphemauerint: 29. qui autem blasphemauerit in spiritum sanctum, non habebit remissionem in æternum, sed reus erit æterni delicti.* 30. *Quoniam dicebant: Spiritum immundum habet.* 31. *Et veniunt mater eius & fratres: & foris stantes miserunt ad eum vocantes eum, 32. & sedebat circa eum turba: & dicunt ei: Ecce mater tua, & fratres tui foris querunt te. 33. Et respondens eis, ait: *Quæ est mater mea, & fratres mei? 34. Et circumspiciens eos, qui in circuitu eius sedebant, ait: Ecce mater mea, & fratres mei. 35. Qui enim fecerit voluntatem Dei, hic frater meus, & mater est.**

Mat. 12. a. 9. Luc. 6. b. 16.
Matth. 12. b. 14.
Mat. 10. a. 1. Luc. 6. b. 13.
Matth. 9. d. 14.
Matth. 12. c. 31. Luc. 11. b. 20. Ioh. 5. d. 16.
Mat. 12. d. bet. 31. Luc. 8. a. 19.

A probauimus auctoribus. Illud diffidit, & magis huius loci proprium est, quomodo hæc sententia ex superiore colligatur. Non enim, si non homo propter sabbatum, sed sabbatum propter hominem factum est, continuo sequitur Dominum esse filium hominis, etiam sabbathi. Et tamen Marcus, aut apud Marcum Christus, cum dicit, *Itaque, hoc ex illo colligere videntur.* Quidam sic respondent Christum eo ipso, quod filius hominis est, omnium hominum caput erat, habuisse omnium rerum, quæ ad salutem hominum pertinerent, potestatem; quare cum sabbatum propter hominem factum esset, etiam sabbathi iure suo Dominum fuisse. Non displicet, sed simpliciter fortasse, & breuius dici potest particulam illam *etiam*, non illatam, sed completiorem esse quasi dicat, denique Dominus est filius hominis, etiam sabbathi. Id est, si sacerdos, & duces belli in sabbathi obsecratione dispensare potuerunt, multo magis filius hominis poterit, qui auctor sabbathi fuit; potest enim princeps, qui legem tollit non interpretari modo, sed etiam abrogare. Hoc est, quod apud Mattheum cap. 12. 8. Christus dicit, *Quia templo maior est hic, & versu 42. Ecce plus quam Salomon hic.* Voluit etiam fortassis obicere in sinuare se, vt postea fecit, Iudæorum sabbatum abrogaturum.

Tuga in persecutione.

IN CAPVT III.

1. *T introiit iterum in synagogam.]* Dicit iterum introisse, quia prius narrauerat in synagoga Capernaitarum docuisse cap. 11. 21. Postea enim dixit ex solitudine, in quam se receperat c. 1. 35. in Capernaita iterum rediisse c. 2. 1. Nam & hoc miraculum, quod sequitur in Capernaitarum synagoga factum fuisse, & ex Mattheo c. 12. 9. & ex narratione Marci consequentia colligitur. Ingressus autem est in synagogam, quia sabbatum erat, quo die vt diximus c. 1. 23. synagoga congregabatur. Erat autem sabbatum proximum post illud, quod secundo primum Lucas c. 6. 1. vocauit, vt ex eodem Lucæ ca. versu 6. intelligi potest. Itaque sabbatho secundo primo accidit, quod de vellentibus spicas Apollolis dictum est superiore capite versu 13. vt constat ex Luca cap. 6. vers. 1. sequenti autem sabbatho, quod nunc de habente manum aridam narrat Marcus, vt eodem Lucæ c. 6. 6. manifestum est. De sabbatho autem illo secundo primo, quod nam id fuerit, apud Mattheum c. 12. 1. differuimus.

Et erat ibi homo habens manum aridam.] Aut à Phariseis eo inductus, quasi mulcipula ad capiendum Christum (credi enim potest, quidquid alienum non est ab eorum ingenio) aut qui de more, sicut alij Iudæi, in synagoga venisset, quia sabbathi dies erat, nihil de curatione sua cogitans: aut, quod similis verus est, qui eo animo, causaque venerat, vt à Christo, quem pro sua consuetudine in synagogam die sabbathi venturum credebat, sanaretur.

Habens manum aridam.] Lucas c. 6. 6. manum dexteram fuisse dicit: quod & ad fidem historici dum vtra fuerit manus exponit, & ad miraculi ad beneficii certe accepti magnitudinem pertinet: quod eo maius fuit, quo magis homini dextera, quam sinistra manus erat necessaria. Quæ sequuntur vsq; ad versum 7. Matthei 12. 9. 10. 12. 13. 14. exposuimus.

7. *Iesus autem cum discipulis suis secessit.]* Cur secessit Mattheus exponit c. 12. 15. Iesus, inquit, sciens recessit inde, id est, cum Phariseorum, & Herodianorum de se perdendo consilia, de quibus Euangelista paulo ante loquutus fuerat, cognouisset. Voluit dare locum ire, vt admonet D. Paulus ad Rom. 12. 19. sicut alias eum fecisse legimus, cum à Iudæis ad perniciem quereretur Matthei 2. 14. cum adhuc infans quæreretur ab Herode, fugit in Aegypto Matthei 4. 12. cum cognouisset in vincula coniectum Iohannem, fugit in Galilæam, Lucæ 4. 29. 30. cum ciues ipsius Nazareni vellent eum ex monte præcipitem agere, per medium eorum transiens euasit. Iohannis 8. 59. cum Iudæi, vt in eum conicerent, lapides accipissent; abscondit sese, & Iohannis 12. 36. inmensum iterum Ierosolymitanam turbam iterum sese abscondit. Quæ loca Terulliano, Athanasio, & Augustino, vt scriberent de fuga in persecutione, copiosam materiam præbuerunt.

Et multa turba à Galilæa, & Iudæa.] à Galilæa vbi Christus erat, & à Iudæa, vnde eo venerat, & vbi ante predicauerat, ad dita verolooannes comprehensione fugerat c. 11. 4. Inde ergo aliqui eum discipuli in Galilæam venientes sequuti fuerant, sicut paulo ante mortem ex Galilæa in Iudæam redeuntem religioso, & pia aliquæ mulieres sequuntur sunt Matthei 27. 55. & Lucæ 23. 55.

8. *Et ab Ierosolymis.]* Distinguit Ierosolymam à Iudæa, quamuis ipsa in Iudæa esset, atq; adeo eius caput: quia magis mirum erat inde, quam ex reliquis Iudææ partibus venisse aliquos, cum ciuitas esset Christo omnium inimicissima, plenaque Doctorum, vt in ea qui essent, non existimarent se Christi indigere institutione, atque disciplina. Sed

A nimirum miraculorum magnitudo inuitos etiam trahebant inimicos.

Et ab Idumæa.] Hoc etiam eadem causa additum est, quia magis mirum erat Idumæos homines Gentes, & perpetuos Iudæorum hostes, quam Iudæos, atq; Galilæos ad audiendum venisse Christum. Notandum inter Idumæos, & Iudæos causa est. Trahebant Idumæi originem ab Esau, qui, quod rufus colore esset, Edom cognomento dictus est Gen. 25. 25. Et cum fratre Iacob, ex quo Iudæi prognati erant, ob præceptam sibi ab eo benedictionem gessit inimicitias Gen. 27. 36. 41. Itaque & ob eam causam hæreditarium, & ob negatum Iudæis ex Aegypto reuertentibus transitum Num. 20. 14. & nouis postea auctam iniuriis, & Dei etiam præcepto perpetuum inter illos erat odium, vt prophete sæpe testantur, Num. 24. 18. Plal. 67. 17. Ilaie 49. 11. & 34. 5. & Ieremias 49. 7. & Thren. 4. 22. & Ezech. 25. 13. 14. & 32. 29. & 36. 5. & Amos 1. 11. & Abdias 1. 1. Quibus de causis, si uoluerit, quod longius Idumæa distaret (erat enim ad Austrum versus Aegyptum) mirum videri poterat inde vsq; Idumæos ad Christum audiendum venisse; sed impleuerat totam Syriam fama miraculorum Christi, & omnes ad se homines alliciebat Matthei 4. 24. & maior gratia, quam natura vitæ erat. Namp hoc est, quod apud Mattheum c. 8. 11. 12. dicebat Christus, multi ab Oriente & Occidente venient, & recumbent cum Abraham, & Isaac, & Iacob in regno celorum; sicut autem regi cœlestium in tenebris exterioribus.

Et trans Iordanem.] vsq; vsq; in Iordanem, intelligitur dicitur proposito dicit, & trans Iordanem, id est, ab ea regione, quæ trans Iordanem dicebatur, sicut Itali omnem regionem, quæ vltra Alpes est Transmontanam vocant: non quod vltra ea regio trans Iordanem Iudæis, & Galilæis esset, quemadmodum video Euthy, & multos alios interpretes existimare (circa enim erat) quemadmodum Matthei 4. 15. demonstrauimus, sed quia, vt illic diximus, venientibus ab Aegypto Iudæis vltra Iordanem erat, datum tunc à venientibus nomen ferper retinuit: sicut Itali etiam cum in Gallia, vel Germania sunt, eam ipsam regionem, quemadmodum cum in Italia erant, Transmontanam vocant, cum tunc illos non trans, sed circa montes sit.

Et qui circa Tyrum, & Sidonem.] Dux nobiles vrbes Tyrus, & Sidon Occidentales fere Iudæis, à Gentilibus habitata, vt colligitur ex Mattheo cap. 11. 21. & ex Lucæ c. 10. 13. Non dicit Euangelista Tyrios, & Sidonios venisse, Gentiles enim erant; sed eos, qui iuxta Tyrum, & Sidonem habitabant, id est, Decapolis, quia & ipsi Galilæi erant, sed propter Gentilium vicinitatem minus religiosi. Erat enim Decapolis in finibus Tyriorum, & Sidoniorum, vt ex c. 7. 31. intelligitur. Sunt tamen qui Græcam phrasim *αἱ δέκα πόλεις ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας* ipsos Tyros, atq; Sidonios significare putent, sicut Theophyl. & Euthym. interpretantur, nec admodum ego dissentio, quia etiam verba potius vicinios Tyriorum, atq; Sidoniorum, quam Tyrios ipsos, Sidoniosq; significent, tamen maior, pleniorq; sententia est, si Tyri ipsi, atq; Sidonii significentur. Magis enim mirum est Tyrio, ac Sidonios homines omnino Gentiles, quam eorum vicinos Galilæos ad audiendum Christum venisse.

Audientes, que faciebat.] Causam exponit facti tanti vndique conuersus, veniebant, inquit, omnes miraculorum eius commoti fama.

9. *Et dixit discipulis suis.]* Præcepit, Hebraismus, *Hebraei, vt ipse dixit, & facta sunt PL. 148. 7. id est, mandauit, vt m. sequenti repetitione exponitur, ipse mandauit, & creata sunt, & Mat. 8. 8. tantum dicit verbo, & sanabitur*

ba sequebatur, ita ut sine sumere quidem cibum posset ca. 3. 20. & nauiganti ne a turba comprimeretur, separatum necesse fuerit nauticam habere ibidem: ver. 9.

Ita ut nauim ascendens. Sicut cap. 3. 9. ne a turba comprimeretur, necessarium illi fuit propriam habere nauicam, ita nunc propter multitudinem hominum confluentium aliorum super alios, & aliorum alios proculcantiu necesse fuit, ut relictis ad litus illis in nauim ascenderet, ut inde liberiore loco non oppressus, non obcuratus doceret. Hoc enim significat, quod ait Euangelista, ut nauim ascendens sederet in mari. Itaque ratio, quam Theophylactus, & Euthymius adferunt, quomobrem in nauim ascenderit, nempe inquit, ut omnes auditores ante conspectum haberet, neminem penne, mihi non placet, quia nec id Euangelista significat, neque, ut opinor, Christus curabat.

Sederet in mari. In nauim erat, quasi pro rostris dicturus esset. Quae sequuntur uique ad uersum vigesimum primum apud Mattheum capite decimotertio explicata sunt. Si quid lector discriminet, autio uerbis, aut in ordine narrationis deprehenderit, recordetur, quod saepe diximus Euangelista non uerba, sed sententias diuerso saepe ordine recitare.

8. Ascendentem, & crescentem. Ascendentem uocat etiam, & luxuriantem segetem.

Et dabit. Et dabit, pro datus dedit, imperfectum pro perfecto Graeca phrasi.

Hebraismus

Vnum triginta, & unum sexaginta, & unum centum. Eodem modo Graece et Latinae, ut in uersu 20. & 21. ubi dicitur, pro, alia singula tricenaria, alia singula sexagenaria, alia singula centena, Hebraismus. Nam Graece dicendum fuit, vna pro septuaginta, vna pro centena, ut in uersu 20. & 21. ubi dicitur, Math. contrarij haec narrat ordine, sed ut paulo ante diximus, Euangelista sententiae ueritate, non ordinis seriem seruare uoluerunt. Si quis roget utro modo putandum sit dixisse Christum unum triginta, & unum sexaginta, & unum centum, ut ait Marcus, an aliud centesimum, aliud sexagesimum, aliud tricesimum, ut ait Mattheus, uero utriusque ordinis commutato: respondebo nihil esse certi, sed si quis coniecturae locus est, existimare me hoc potius modo, quo Marcus narrat, eum dixisse, quia est omnibus hominibus naturale, ut re de quo loquuntur, exaggerantes, et crescentem uerant oratione, exaggeratam autem rem Christum, & crescit apud Marcum oratio, decreuit apud Mattheum.

21. Numquid uenit lucerna. Aliqui Graeci codices legunt, uenit accenditur, plures tamen ut Theophylactus, & Euthymius legunt, & Latini, quos legi, omnes. Suspicio aliquem Graecum explicationis causa ad marginem posuisse uenit accenditur, quasi uenire, lucernam esset accendi: alium uero quae spiam non explicationem, sed correctionem esse existimantem, quod erat in textu deieuit, quod erat in margine, in textum intrussit, aut quod est probabilis, aliquem ex Mattheo cap. 5. 15. ubi haec ipsa similitudo proponitur, & legitur uenit huc transluisse. Iuuit errorem, quod lucerna magis accendi quam uenire proprium esse uideretur. Sed uenire, ut Euthymius interpretatur, positum est pro inferri, sicut solent in gurgente nocte in cubiculum inferri lucerna. Et haec etiam maiorem vim uenire, aut inferri, quam accendi: nam accendi quidem alia etiam de causa laeterna potest, inferri autem in cubiculum, aut in aulam non solet, nisi utriusque, qui ibi sunt, lumen praebet. non autem, ut sub lecto, aut sub modio ponatur. Putat quidam nostrum interpretem pro uenit legisse uenit uenit. Probabilis coniectura, si in quibus Graeci codicibus non est uenit, esset, uenit: nunc

antem in quibus non est uenit, in istis omnibus est uenit. Maior est quaestio, quomodo Marcus, & Lucas capite octauo, decimo sexto hoc loco Christum hac similitudine usum fuisse narrent, cum Mattheus capite quinto, decimo quinto, alio loco eum hac dixisse scribar, ut in inuimur tam celebri sermone, Beati pauperis spiritu. Facilis solutio. Credibile est, ut illic diximus, Christum hac similitudine, quasi pro uerbo uulgo trito non semel, & uno loco, sed saepe ac pluribus usum fuisse. Illud magis ad rem pertinet, ut exponatur, quorsum Christus hoc loco eam posuerit, cum de semine ageretur, cum quo non uideatur lucerna quae eam habere commane. Hieronymus, aut quisquis eorum commentariorum auctor est quibus Hieronymi nomen inscribitur, & Bedam huius loci commentariis in eandem sententiam hic, atque apud Mattheum proponi existimant, ut mox neque Apostolos Christus, ne uerbum Dei occultum, sed palam praedicent. Quia enim dixerat uersu undecimo, Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, illis autem, qui foris sunt, in parabolis omnia fiunt, docet nunc debere eos parabolam, cuius a se explicationem audiuisent, ceteris etiam explicare, nec enim sibi tantum, sed aliis etiam doctos se fuisse, numquid enim uenit lucerna, ut sub modio ponatur, aut sub lecto? Probabilis opinio, sed non uideatur Christus id agere, ut Apostolos ad praedicandum exhortetur, sed ut omnes, qui audiunt uerbum Dei, ad illud fide excipiendum, condendum animo, meditandum, ut fructum ferat, aliud tricenarium, aliud sexagenarium, aliud centenum. Alij, quod de semine, & eius fructu, de bona, & mala terra Christus loquutus fuerat, exhortari nunc audientes putant, ut bona terra fiat, quae acceptum uerbi Dei semen, non mortuum, atque infructuosum apud se retinet, sed late germinat fructumque reddat, aliud tricesimum, aliud sexagesimum, aliud centesimum. Numquid enim uenit lucerna, ut sub modio ponatur, id est, non seminatur per praedicationem Euangelium Dei, ut mortuum, & inutile maneat in auditorum animis, sed ut germinat & bonorum operum fructus ferat. Quae interpretatio eo uideatur probabilior, quod cum praecedentem parabolam magis conuenit, eamque uideatur Diuus Thomas, Chrysofomus tribuere. Quamquam idem Chrysofomus apud eundem Diuum Thomam & Theophylactum, & ut uideatur, Euth. in commentariis putant Christum ad uerbum illud respicere uersu decimo. Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, sed alio sensu, quam Hieronymus, & Beda, existimant enim reddere rationem Christum quamobrem illis uelit parabolam exponere, quia non uenit lucerna, ut ponatur sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus, qui in domo sunt, quasi dicat se non ideo parabolam proposuisse, ut non intelligeretur, sed ut intelligeretur potius ab omnibus: quod autem ab aliis non sit intellecta, neque eam ipsis explicare uelit eorum esse culpam, qui nolunt credere, & non uult eam explicare nisi credituris, quales erant Apostoli. Hanc ego ex ultimo ueram esse interpretationem, ut uersu 15. clarius apparebit. Cur autem dicat, ut sub modio ponatur, aut sub lecto potius, quam sub alia aliqua re apud Mattheum e. 5. 15. 16. declarauimus; cetera uero quae hic desiderari possunt, apud eundem Mattheum cap. 13. 15. differuimus.

22. Non est enim aliquid absconditum, quod non manifestetur, nec factum est occultum, quod non ueniat in palam. Eandem sententiam scribit Lucas capite octauo, decimo septimo, Christum post illam superiorem de lucerna pronuntiauit. Mattheus uero e. 10. 26. alio etiam loco eum dixisse narrat, cum discipulos ad patientiam cohortaretur, ut a quo ferret animo, si male in hoc mundo audirent, uenturam

turem diem, qui qualis quisque fuerit, appareat: nihil enim occultum quod non reuelatur. Prouerbum inter Iudaeos uisatum fuisse, ut apud Mattheum diximus, ex repetitione frequenti manifestum est; saepe enim illud Christum uisurpasse constat. Et quidem quorsum apud Mattheum uisurpauerit, satis ex his, quae modo diximus intelligitur; quorsum hoc loco apud Marcum, scilicet apud Lucam uisurpauit, non satis apparet. Qui superiorem sententiam de lucerna, quae sub modio ponitur, de uerbi Dei praedicatione intelligunt, hoc modo hanc eum illa connectunt, ut iubet Christus Apostolos parabolam, quam a se audierant, explicationem apud se non premere, atque occultare, sed eedere in uulgus, & communicare cum aliis; nihil enim esse occultum, quod reuelandum non sit. Ita Hieronymus & Beda. Iuuant hanc expositionem Graeca uerba, quae non uidentur generalem, sed specialem de sola parabolam seminantis continere sententiam, ut uersu 15. oportet, & uersu 16. ubi dicitur, Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, illis autem, qui foris sunt, in parabolis omnia fiunt, docet nunc debere eos parabolam, cuius a se explicationem audiuisent, ceteris etiam explicare, nec enim sibi tantum, sed aliis etiam doctos se fuisse, numquid enim uenit lucerna, ut sub modio ponatur, aut sub lecto? Probabilis opinio, sed non uideatur Christus id agere, ut Apostolos ad praedicandum exhortetur, sed ut omnes, qui audiunt uerbum Dei, ad illud fide excipiendum, condendum animo, meditandum, ut fructum ferat, aliud tricenarium, aliud sexagenarium, aliud centenum. Alij, quod de semine, & eius fructu, de bona, & mala terra Christus loquutus fuerat, exhortari nunc audientes putant, ut bona terra fiat, quae acceptum uerbi Dei semen, non mortuum, atque infructuosum apud se retinet, sed late germinat fructumque reddat, aliud tricesimum, aliud sexagesimum, aliud centesimum. Numquid enim uenit lucerna, ut sub modio ponatur, id est, non seminatur per praedicationem Euangelium Dei, ut mortuum, & inutile maneat in auditorum animis, sed ut germinat & bonorum operum fructus ferat. Quae interpretatio eo uideatur probabilior, quod cum praecedentem parabolam magis conuenit, eamque uideatur Diuus Thomas, Chrysofomus tribuere. Quamquam idem Chrysofomus apud eundem Diuum Thomam & Theophylactum, & ut uideatur, Euth. in commentariis putant Christum ad uerbum illud respicere uersu decimo. Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, sed alio sensu, quam Hieronymus, & Beda, existimant enim reddere rationem Christum quamobrem illis uelit parabolam exponere, quia non uenit lucerna, ut ponatur sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus, qui in domo sunt, quasi dicat se non ideo parabolam proposuisse, ut non intelligeretur, sed ut intelligeretur potius ab omnibus: quod autem ab aliis non sit intellecta, neque eam ipsis explicare uelit eorum esse culpam, qui nolunt credere, & non uult eam explicare nisi credituris, quales erant Apostoli. Hanc ego ex ultimo ueram esse interpretationem, ut uersu 15. clarius apparebit. Cur autem dicat, ut sub modio ponatur, aut sub lecto potius, quam sub alia aliqua re apud Mattheum e. 5. 15. 16. declarauimus; cetera uero quae hic desiderari possunt, apud eundem Mattheum cap. 13. 15. differuimus.

23. Videte, quid audiat. Id est, attendite, considerate etiam, atque etiam, quod ad me auditis, audiat quae est. Euthymius. Idem hoc est, atque quod superiore uersu dixit, Si quis habet aures audiendi, audiat, quod Mattheus undecimo declarauimus.

In qua mensura mensi fuerit, remetietur uobis. Et haec sententia apud Mattheum cap. 7. 2. explicata est. Dico tantum hoc loco exponenda sunt, alterum, quo modo Marcus hoc loco hanc a Christo sententiam post parabolam illam feminis pronuntiatam fuisse dicat, eum Mattheum parabolam illam

ponat. 13. hanc autem sententiam e. 7. in sermone illo celeberrimo a Christo habito, cum ex monte descendisset. Alterum quomodo hanc sententiam ad rem propositam Christus hoc loco accommodat, neque enim cum praecedenti parabola similia in diuersam terram incidentis cohærescere uideatur. Prior quaestio minus difficilis est; nam neque illa fortassis, quae a Mattheo cap. 5. & 6. & 7. describitur, una fuit conicio: & si una fuit, potuit Christus eandem saepe repetere sententiam. Quod si fuisse tantum dixit (quod cum singuli Euangelistae semel tantum referant, uideatur esse probabile) non fuit necessarium, ut omnes Euangelistae eo loco citarent quo a Christo dicta fuit, neque enim sit quoque referunt loco, ut non sine aliquo fortassis lectoris fatierate saepe monemus. Mihi tamen uult uideatur esse probabilis his saltem hoc prouerbum (nam, ut apud Mattheum diximus, uulgare inter Iudaeos prouerbum erat) a Christo, neque in eadem semper sententiam uisurpatum fuisse. Quorsum apud Mattheum eo Christo uisus fuisse, illic exposuimus, & ex praecedentibus non est difficile coniectare. Dixerat, nolite iudicare, ut non iudicemini, in quo eum iudicio iudicaueritis, iudicabimini, & in qua mensura mensi fueritis, remetietur uobis, quom dubium non est praecedenti sententiae esse repetitionem. Itaque idem est in quo iudicio iudicaueritis, iudicabimini, & in qua mensura mensi fueritis, remetietur uobis. Quorsum uero hoc loco idem prouerbum uisurpauerit, facile non est dictu. Fortasse requirendum non est, ut haec sententia cum superiore parabola cohæreat, quia, ut diximus, fieri potest, ut Marcus alio loco, quam quo est a Christo dicta, citauerit, neque enim illi cura fuit, ut Christi facta dictaque eodem ordine, quo ab illo facta dictaque fuerunt, recenseret, ut summam quandam factorum, dictorumque Christi commemoraret: aut si eodem loco posuit, quo a Christo pronuntiata fuerat, fortasse non ita per Christum ipse certum in concionando, ne sententiae sententis seruati ordinem, sed multas saepe parabolam ser diuersas figurantes nullo fere ordine alias super alias cum mulabat, ut ex Mattheo e. 13. manifestum est. Non ergo debet prudens lector anxio laborare studio, ut haec cum praecedentibus apte coniungat, ne dum ut accommodet, nimis sit et, fortasse frangat. Potest tamen eum praecedentibus haerere, quamuis non eodem modo omnes interpretes accommodauerint. Omnis in eo uersur quaestio, quid hoc loco Christus uocauerit mensuram eam, qua nos metimur, quid eam, qua remetietur nobis. Multi generaliter hoc intelligunt pro mensura meritorum huius uitae praemiorum uel suppliciorum in altera uita reddendam esse mensuram; ut Origenes tractatu in Mattheo 25. Nec dubito ueram esse sententiam, neque omnino male uideatur eum superiori uerba conuenire. Agebatur enim de semine, & de terra fructum proferente, qui fructus haud dubie bona sunt opera, & sequitur, qua mensura mensi fueritis, remetietur uobis, tanquam dicat, quantum a ueritate fructus bonorum operum, tantum uobis mercedis dabitur, eodem proferis modo, eodem sensu, quoad Galat. 6. 7. dixit D. Paulus, quae seminauerit homo, haec & metet. Alij hoc non de Deo, sed de alijs hominibus interpretantur, ut nihil aliud sit, qua mensura mensi fueritis, remetietur uobis, quam si diceret, Omnia quaecumque uinitis, ut faciant uobis homines, & uos facite illis, ut dixit Christus Matthei 7. 12. Ita Cyprianus libr. de oratione Dominica, & lib. 3. ad Quirin. Beda, sicut superiora, ita etiam hanc sententiam ad Euangelij praedicationem pertinere putat, quasi dicat Christus, si diligenter haec, qua a me auditis alius praedicaueritis, dabit uobis Deus eandem mensuram mercedem uitae aeternae, & praeterea ad ieiunium aliorum in

Hebraismus prouerbum

has

haec vita mysterium intelligentiam: sicut dixit D. Paulus 1. Corinth. 3. 8. *Unusquisque autem propriam mercedem accipiet secundam suam laborem.* & Christus infra cap. 10. 29. 30. *Amen dico vobis, nemo est, qui reliquerit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut filios, aut agros propter me, & propter Evangelium, qui non accipiet centum tantum nunc in tempore hoc, domos, & fratres, & sorores, & matres, & filios, & agros cum persecutionibus, & in saeculo futuro vitam aeternam.* Alij, vt Chrysostomus apud D. Thomam, Theophylactus, & Euthymius mensuram, quam nos dicitur, attentionem, quam in audiendo verbo Dei adhibemus, esse dicunt: mensuram vero: quia nobis remittitur, utilitatem, quam ex verbo Dei percipimus attentioni nostrae respondentem, quasi dicat Christus, quantum adhibueritis ad audiendum Dei verbum attentionis, tantum inde utilitatis referetis. Si de audienda Philosophis, aliaue naturalis ageretur disciplina, vara mihi haec interpretatio videretur. In illis enim doctrinis attentioni, atque diligentiae utilitas responderet. At in diuina audiendis mysterijs, in quibus gratia plus quam natura valet, saepe fit, vt qui plus attentionis adhibuerunt, minus referant fructus, quia attentius non ex fide, eredenque desiderio, sed ex intelligendi euersitate nasebatur. Hieronymi mihi sententia magis placet, mensuram, qua nos metimur, si dem esse nostram, mensuram, qua remittitur nobis, esse mysteriorum intelligentiam, quae nobis praeter fidem addicitur, tanquam corollarium, & mensura bona coaginata, & superfluenta, sicut de eadem re loquens Lucas dixit c. 6. 38. *Nisi enim credideritis, non intelligetis, quemadmodum ex illa citare solent Auctores veteres.* Atque hoc modo hoc cum superioribus sententia necanda est. Horatus fuerat Apostolos suos Christus, vt audiendi aures haberent, ver. 23. id est, vt ita verbum Dei audirent, vt crederent, & vt viderent, quid audirent veru 24. id est, ne linerent effluere verbum Dei, sed audiatum fide conciperent, conceptum fouerent. Ad dit fore, vt in qua mensura quisque mensus fuerit, remittatur ei, hoc est, vt quantum habuerit fidei, tantum illi supperaddatur intelligentia. *Qui enim habet, dabitur illi, & qui non habet, etiam quod habet, auferetur ab eo.* i. habenti fidei, dabitur intelligentia mysteriorum supernaturalis; no habenti autem fidem, naturalis etiam auferetur intelligentia, quam habebat, quia aut exercebatur, ita vt videns non videat, & audiens non intelligat, aut tam obscure mysteria illi diuina proponantur; vt etiam si maxime velit, intelligere non possit. Hunc verum esse huius loci sensum ex Mattheo cap. 13. 13. perspicuum est. vbi hac ipsa de re Mattheus scribens ait dixisse Apostolis Christum, verba 11. 12. 13. *Vobis datum est nosse mysteria regni caelorum, illis autem non est datum. Qui enim habet, dabitur ei, & abundabit, qui autem non habet, & quod habet, auferetur ab eo: ideo in parabola loquor eis, quia videntes non vident, & audientes non audiunt, neque intelligunt. Quid habebant Apostoli, nisi fidem? quid non habebant alij audientes, nisi fidem? Fides ergo est ea mensura qua Apostoli mensi sunt, intelligentia parabolarum, atque mysteriorum est ea mensura, qua Christus illis remensus est. Id etiam ex hoc ipso loco Marci confirmari potest. Sic enim has duas sententias inter se copulat, vt obsecrum non sit sequentem praecedentis esse repetitionem. Idem ergo est, *Qua mensura mensus fueritis, remittetur vobis, & qui habet, dabitur illi, qui non habet, etiam quod habet, auferetur ab eo.* Quare cum id, quod quisque habet, vt probabimus, fides sit, quod illi datur, intelligentia; sequitur mensuram, qua metimur, fidem esse nostram mensuram, qua remittitur nobis, mysteriorum esse, quae nobis propter fidem datur, intelligentiam.*

25. *Qui enim habet, dabitur illi, & qui non habet, etiam quod habet, auferetur ab eo.* Et hoc prouerbum apud Iudaeos videtur fuisse: nam saepe etiam a Christo est usurpatum non solum hoc loco, sed etiam Matthei 13. 12. & 25. 29. & Lucae 8. 18. & 19. 26. Quis sit eius sensus, duobus illis apud Mattheum locis explicauimus. Hic illi tantum desideratur, vt intelligamus, quomodo fit ad huius loci sententiam applicandum. Id ex versu praecedenti intelligendum est. Cum enim haec sententia illius sit, vt diximus, repetitio, quemadmodum illa, ita etiam hoc cum parabola superiore haeret. Quia autem modo illa haeret, docuimus versu praecedenti.

26. *Et dicebat sic est regnum Dei.* Aliam proponit parabolam, quae a Mattheo praetermissa est. An eodem loco, eodemque tempore proposita fuerit, non satis constat: quod enim Euangelista eodem loco recenset, non satis, vt saepe diximus, arguimenti est, quia potuit, vt facit aliquando, quae diuersis locis, atque temporibus a Christo dicta fuerant, eodem loco, & quasi eodem dicta tempore recitari. Sed tamen probabilius est hoc eodem loco, ac tempore, quo praecedens iacti in terram seminis, propositam fuisse: praesertim cum vtraque afinis sit, vtraque de semine agat, & sciamus Christum eandem rem diuersa saepe parabolis eodem tempore inuolueret solere, vt ex Mattheo cap. 13. perspicuum est. Quod ad sensum parabola attinet, ex singulis partibus colligendus est. Itaque quid singula significent, explicandum. Regnum Dei quae in Euangelio vocati manifestum est, vt apud Mattheum cap. 13. 47. 51. & Chrysostomum. Hieronymum, & Beda tradiderunt. Sementem praedicationem esse verbi Dei, obscurum non est, & idem docent Auctores. Agrum quis dubitet auditores esse, qui in superiore parabola terra bona, aut mala vocati sunt: et si Euthym. agrum Christum interpretatur. Homo qui sementem fecit, Christus est, aut quisquis eius nomine praedicat Euangelium. Messis est mors, aut generalis omnium, quae appropinquante fine mundi futura est, aut priuata cuiusque. Messor est Deus facti verbum Dei, quo Deus iubet hunc, vel illi hominem demeti, hoc est mori, vt Theophylactus interpretatur. Totius parabola finis est, vt doceat Christus tantam esse vim, & efficacitatem verbi Dei, vt si in bonam incidat terram, quemadmodum superioris parabola docuerat, etiam si is, qui iecit, nihil aliud agat, per se ipsum geminet, crescat, & fructum ferat.

27. *Et dormiat, & exurgat nocte, & die.* Id est quiescat, postquam sementem fecit, fructus iam officio: non iam dies ac noctes vigilans, vt solebat, tempore seminis, sed de resurgens, & nocte dormiens, tam quam homo iam solutus curis, & otiosus. Sic ego quidem interpretor referens verbum illud *Exurgat ad seminantem, & ad diem;* sicut verbum *Dormiat ad eundem seminantem, & ad noctem,* quemadmodum Chrysostomus apud D. Thom. Euthym. & Theophylact. in commentarijs referunt; nisi quod eorum, vt postea dicam, parabola ad rem significatam applicationem non probat. Itaque Hieronymi, Bedae, & Strabi sententia minime mihi placet, qui hoc verbum ad sementem referunt, quasi sementem dicatur nocte, ac die surgere, id est crescere. Si enim id dicere voluisset, non dixisset *Et dormiat, sed dormiat, vt supra versu ostendit.* Deinde ita in sequitur, *& semine geminet & crescat,* quasi semine geminare, & crescere aliud sit, quam quod dictum erat, *nocte & die exurgat.* Denique diabolus esse ac nocte sementem proprie dicitur, quam hominem nocte dormire, die surgere. Itaque non debet post verbum illud *dormiat,* punctum esse, sinisque sententiae, quemadmodum ab his ponitur auctoribus; sed post haec verba

verba, *nocte & die punctum* ponendum est, deinde versu 27. inchoandum. Sed cum per seminantem, vt diximus, Christus intelligatur, querrunt rursum interpretes, quomodo Christus dormire dicatur, quomodo surgere. Quidam per mortem dormiisse, per resurrectionem exsurrexisse dicunt. Alij, in quibus Theophylactus, & Euthymius dormire Christum, eum nos tenenti finit, exurgere cum tentatione liberat, sicut in naui eo dormiente orta tempestas est, eo vigilante sedata, infra versu 38. & Matthei 8. 25. & Lucae 8. 24. Et quidem frequens in scriptura metaphora est, vt cum Deus opem fert, exurgere dicatur Plal. 3. 8. *Exurge Domine, saluum me fac, & Psal. 43. 24. 27. Exurge, quare dormis Domine? exurge, & ne repellas in sinem. Exurge Domine, adiuua nos, & libera nos, propter nomen tuum.* Innumera sunt huiusmodi. Non placet tamen interpretatio, quia non dubium, quin sensus generalis parabola sit, nihil iam agente eo, qui sementem fecerit, mandatum ferre: sementem sponte sua geminare, & iructum ferre. Quod si exurgere interpretemur opem ferre, sensus vnus partis sententiae parabola contrarius erit. Non enim nihil erga nos, id est, erga seminatum agrum Christus agit, cum nobis optulatur, ne nobis conceptum Dei sementem diabolus eripiat. Quapropter, quod apud Mattheum cap. 13. & 25. ex Chrysof. & Damasceno docuimus, obseruandum hoc loco est, non semper esse singulas parabolarum partes ad rem, de qua agitur quas per parabolas significatur, accommodandas. Nam alia in parabolis ponuntur tamquam necessitate earum partes, in quibus parabola sententia consistit: alia tamquam accessiones, tanquam accidentia, tanquam ornamenta, & quasi emblemata parabola; quae partim ad explendam, partim ad ornandam narrationem adhibentur. Quae vt discernantur, parabola semper finis spectari debet, & ad eum finem quae parabola partes examinandas, quae ad eum finem aliquid habent significationis, necessitate parabola partes sunt, quae non habent non necessitate. Haec igitur pars, qua dicitur ille qui sementem fecerat, nocte dormire, die vigilare, non est necessaria parabola, si singula spectemus verba, necessaria autem est, si generalem sententiam consideremus. Neque enim voluit Christus dicere, neque ita semper res euenit, esse necessarium, vt qui sementem in terram iecit, postea dormiat, & exurgat, vt sementem germinet. Quare non est foliote quaerendum, quando Christus dormierit, quando vigilarit. Sed voluit hac periphrasi ostium a labore, & animi securitatem declarare. & ex hypothesi loqui, quasi dicat, etiam si qui sementem iecit, dormiat, id est, nihil agat, sementem tamen germinabit. Itaque non dicitur dormire, & exurgere, qui vero dormit, & surgit, sed qui nihil agit: tunc sementem iam in terram iactum. Quare si quis sementem fecit, statim moriatur, etiam si nec dormiat proprie, neque exurgat die, ac nocte, tamen dormire dicitur, & exurgere, quia nihil iam sementem agit. Atque hoc sensu haec necessaria parabola pars est. Voluit enim docere Christus verbum Dei semel praedicatum etiam nihil eo qui praedicauit, agente praetera, per se crescere, fructumque proferre. Quid ergo? dicit aliquis, voluitne docere Christus Euangelij praedicatoris, vt iactio verbi Dei sementem nihil agerent? minime vero, nam exhortandi etiam, atque etiam, animandi, confirmandi, qui verbum Dei audierunt, sunt, vt teneant, quod habent, ne alius eorum coronam accipiat, neque diabolus sementem eripiat, quemadmodum fecille legitur in Diuino Paulum Act. 15. 41. & 18. 23. Sed vt diximus, loquitur ex hypothesi, quasi dicat, etiam si, qui sementem iecit, nihil agat, semine

tamen crescat. Nec ita intelligenda generalis sententia est, quasi numquam aliter fiat: nam & frumentum sementem, vnde parabola sumpta est, in sterilem, & aridam terram iactum, saepe non nascitur, nisi agricolae rigetur diligentia. Idem omnino in spiritali verbi Dei accidit semine, vt a conuocatore in aridos, aut infirmos auditorum animos infusum, nisi assidua eiusdem conuocatoris opera rigetur, atque excolatur, minime crescat. Sed nimirum parabola sumitur ex eo, quod non semper fit, sed plerumque fieri solet. De Christo dubitare lector potest, quomodo in eum parabola conueniat, cum ille praecipuus verbi Dei feminator sit, qui si postquam seminauit, nihil agat, si gratia sua auditoris animum, quasi agrum non irriget, non dico aliquando, sed dico numquam verbum Dei germinabit, numquam fructum feret. Accidit quodammodo, vt idem Christus, & homo seminans, & Deus incrementum dauisus simul esset. Quia homo est, sementem, sicut & Apostoli seminauerunt, qua Deus est, dat incrementum gratia sua, quasi perpetua pluuia animum irrigans. Fingamus (ut tamen vel fingere fas est) Christum non esse Deum, etiam si postquam Dei verbum seminasset, nihil circa illud ageret, ipsum per se crescere. Cuius dicitur verbum Dei vi sua, atque natura per se crescere, non excluditur diuina gratia, sine qua non dico fructum ferre, non crescere, non nasci, sed ne seminari quidem potest, sed excluditur sequens eius, qui seminauit, labor atque diligentia. Nam & triticum, quod parabola materiae superpediuit, nasci aut fructum ferre non potest, nisi caelesti rigatur pluuia, pluuia, qua verbum Dei rigari oportet, Dei gratia est. Eadem ratione existimandum est verbum Dei fide conceptum, eius, qui audiuit, conatum, & operam non excludere. Nam nisi ille conceptum verbum retinere, & quantum in ipso est, excolere conetur, nullum in eo proferet, quam si terra, quae sementem accipit, nihil agat, non sementem accipit, non calefaciat. Videtur Christus in proponenda hac parabola non eo spectasse tantum, vt doceret tantum esse verbi Dei, vt per se nascere, verum etiam, vt Apostolus omnem gloriam occasionem tolleret, dum alius verbi dicit, quod clarius dixit postea D. Paulus, *Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deo.* 1. Cor. 3. 7.

28. *Vitro enim terra fructificat primum herbam, deinde spicam, deinde plenum frumentum in spica.* Perctatathreim dixit fructificare herbam, & spicam; nam nec herba, neque spica proprie sunt fructus, sed fructus appellantur, quia ex iacta in terram semine generantur, sicut ex arboribus veri solent fructus generari. Solum plenum, vt vocat frumentum verus est fructus, quod propterea plenum frumentum appellat, quasi per se factum, atque formatum, simileque illi, quod seminatum fuerat. Hanc enim existimo parabola accessione esse, neque esse necessario ad verbi Dei praedicationem, & incrementum accommodandam, quasi verbum Dei prius herbam, deinde spicam, ad extremum fructum in nobis perfectum ferat, quamquam si quis accommodare volet, non reprehendam, quin auctores, quos sequi possum, indicabo. Bedam in huius loci commentarijs, & Gregorium magnum lib. 22. moralium cap. 14. & homilia in Ezechiel. 15. *Semen germinat,* inquit Gregorius, *& crescit, dum nascitur ille, quia dum adhuc metri incrementa sua non valet, semel concepta virtus ad profectum ducitur.* Ex vitro terra fructificat, quia praesentem se gratia menti hominis sponte ad profectum boni operis assurgit. Sed haec eadem terra primum herbam, deinde spicam, deinde plenum frumentum

Hebraei
prophetium

D

verba